

FOLKETS HUS, SULITJELMA

Arbeiderorganisasjonens administrasjonsbygning.

Av Hans Enge
(skrevet i 1937)

Kampen gjennom 30 år fra en pakkasse på isen til Folkets Hus talerstol i dag.

Et av de første spørsmål som reiste seg da fagorganisasjonen i Sulitjelma var stiftet, var kravet om et eget hus hvor så vel den faglige som den politiske organisasjon kunne ha sine nødvendige kontorer og møtelokaler. Hittil hadde det vært umulig å skaffe lokaler til den slags møter. Var det noen som forsøkte seg som husagitator, var der som oftest et eller annet ufordelaktig å si om vedkommende og veien nedover Langvannet var da ikke langt unna. Kom det en tilreisende agitator, ble veien nedover gjort kortest mulig, og mannen ble som regel eskortert av det stedlige politi. Det var verket som i alminnelighet var loven, og Norges Lover rakk i den tid som regel ikke lenger enn til Finneid. Til å håndheve disse lover så de i alle fall ikke ble overtrådt av arbeiderne, betjente verket seg av diverse stigere og formenn på de forskjellige steder, samt underordnede funksjonærer. Til siste kategori regnet også de månedslønte betjenter i butikken seg. Disse opptrådte ofte på en slik måte som om de ikke bare skulle eie hele butikken, men også hele verket. Men aldri så galt at det ikke er godt for noe: Når kooperasjonen allerede fra starten av fikk så godt fotfeste i Sulitjelma som den gjorde, tross de vanskelige forhold med butikk på Finneid og all handel på rekvisisjon derfra, så tilkommer en stor del av æren for dette de omtalte betjenter og deres behandling av arbeiderne. Det svar arbeiderne gav dem for deres opptreden, gav dem visstnok en lærepenge for livet.

Under disse forhold var det at fagorganisasjonen ble stiftet på Langvannsisen i 1907. En tom pakkasse ble benyttet som talerstol. Himmelen var tak og Sulitjelmas malmfylte fjell var vegger. Året før var det bygget et ganske komfortabelt forsamlingshus som av verksstyrelsen var tiltenkt arbeiderne, nemlig festivitetslokalet, det nåværende Idrettens Hus. Men å avholde et slikt møte der var ikke å tenke på. Dessuten hadde det nok blitt altfor lite. Imidlertid da dette "Arbeidernes lokale" skulle taes i bruk ble det formennene ved verket som på en måte fikk førsteretten. Disse fikk således innredet et stort leseværelse i 2. etasje hvor verket la ut aviser. Under oppførelsen av huset kom daværende direktør Knutsen inn i lokalet og stilte seg opp på gulvbjelkene og forsøkte akustikken i lokalet ved kraftige toner. Da han fant lydgjengivelsen tilfredsstillende, utbrøt han begeistret: "Dette skal bli et prektig hus for Sulitjelmaarbeiderne". I henhold til uttalelse blev der fra snekkerne sendt en protest til styrelsen i Helsingborg mot at formennene hadde overtatt huset og at arbeiderne ikke hadde noe å si der. Konsul Person svarte at arbeiderne ikke behøvde å føle seg som strandsittere for det at festivitetslokalet var overdratt formennene. Arbeiderne hadde jo logelokalet igjen som verket også hadde lagt mange penger i. I denne forbindelse ble det da opprettet et leseværelse i 1. etasje på Festiviteten for arbeiderne hvor verket også holdt aviser. Arbeidernes leseværelse var meget mindre enn formennenes. Sulitjelma frilynte ungdomslag som den gang arbeidet meget godt, kom så og ville ha hus for sine møter på Festiviteten.

Det ble så besluttet, tross formannens motvilje, at ungdomslaget skulle ha huset gratis annenhver lørdag. Verket holdt fast pedell der, og utleien ble bestyrt av verkets sekretær. Huset egnet sig ikke til teaterlokale da det manglet scene. Etter at organisasjonen var stiftet og organisasjonsretten var anerkjent av verket, fikk arbeiderne overlatt et værelse som fast møterom for stedsstyret. Men de disponerte det bare under møtene. Likeså fikk de nærmeste foreninger holde sine møter gratis der.

Behovet og ønsket om et Folkets Hus vokste imidlertid stadig og det resulterte i at i året 1913 besluttet Sulitjelma stedlige styre å velge en såkalt "Folkets Hus Komité" som fikk i oppdrag å få tegne et folkets hus, få omkostningsoverslag og utrede på hvilken måte man skulle reise den nødvendige kapital. Den oppnevnte komité besto av Hans Hammes, Daniel Rødset, Marius Bendiktsen, Alfred Brandt og Villiam Moljord.

Komiteen gikk straks igang med spørsmålet om byggekapitalen og anslo som sådan kr. 30 000,- hvilket etter senere innkomne tilbud å være riktig. Tegning av huset ble utsatt til stedets ingeniører med løfte om at det utkast som ble antatt skulle premieres med kr 100,-.

Men som sagt, komiteen konsentrerte seg om reising av den nødvendige kapital. Den hadde utarbeidet en plan for et landsomfattende lotteri som Arbeidernes Faglige Landsorganisasjon hadde godkjent. Planen gikk ut på at det skulle være 120 000 lodder á kr 0,50 og representerte en verdi av 60 000 kroner. Av dette beløp skulle kr 30 000 være til gevinster og resten, kr 30 000 skulle da benyttes til byggekapital. Komiteen påtok seg å administrere lotteriet gratis. Det nødvendige antall lodder og annet lotterimateriell ble bestilt i "Ny Tid", Trondheim. Trekning skulle etter planen foregå i august 1914. Angående lovligheten med å starte et så stort og omfattende lotteri ble også på forhånd undersøkt hos Arbeidernes Faglige Landsorganisasjon som svarte at med det var det ingen fare, da Landsorganisasjonen selv midt for nesen på politi og justisdepartement hadde drevet lignende lotteri og intet hørt. Dertil kom, at loddene bare solgtes av fagforeningene, og da kunde ikke politiet forby et slikt lotteri. Alt var således tilrettelagt, og komiteen begynte å sende ut lodder i oktober 1913. Lotteriet gikk strykende godt og komiteen så lyst på tilværelsen. Det ga arbeidsmot at utsolgte loddbøker kom inn, til dels med ny rekvisisjon fra samme foreninger. Men så kom generalforsamlingen i Stedsstyret, og da blev det verre for komiteen. Stedstyret, som tildels kom til å bestå av nyvalgte representanter, stilte sig helt uforstående til komiteens arbeide og fikk med knapp majoritet vedtatt at lotteriet skulde inndrages, for, som de sa, å redde hva reddes kunde. De var av den oppfatning at komiteen med sitt hurtige arbeide hadde gått utenom sitt mandat og dermed satt fagorganisasjonen i en farestilling som de bare kunde redde sig ut av ved å inndra lotteriet. Pengene for de solgte lodder skulde tilbakebetales de respektive foreninger, og for øvrig hva angikk trykning av lodder og materiell til lotteriet skulde utredes av kassen. Dette var et hardt slag for komiteen og de var ikke vennlige i sin uttalelse til stedsstyret i omtalte møte. Komiteen var nemlig tilstede og forsvarte sitt arbeide. Etter møtet samlet komiteen sig og besluttet å henvende sig direkte til foreningene og fremlegge situasjonen for disse. I rundskrivelsen til foreningene blev det blant annet sagt at utstedelse av lodder ville bli fortsatt inntil foreningene gav stedstyret sin tilslutning om å stanse lotteriet. Komiteen uttalte dog at den håpet på folkets støtte. Denne støtte fikk komiteen fullt ut. Komiteen seiret stort, og de representanter som hadde stemt for at lotteriet skulde stanses forlot stedsstyrets møte neste gang saken kom opp der. De blev imidlertid av sine foreninger enten erstattet med nye, eller tvunget til å fortsette. Der blev så en feide mellom stedstyret av 1913 og det av 1914 som resulterte i at forbundet opptrådte som megler. Etter alt dette skulde man så tro at komiteen

skulde få arbeidsro, men slik blev det dessverre ikke. Komiteen fikk besøk av lensmannen som etter ordre beslagla lotteriet som ulovlig. Beslagleggelsen fremkom etter anmeldelse fra Sulitjelma, en av dem som led nederlag i styret i lotterisaken. Komiteen protesterte med å si det samme som Landsorganisasjonen hadde sagt angående lotteriet, da vi kun sendte lodder til fagforeningene. Lensmannen innrømmet at det var riktig men vi kunde ikke garantere at loddselgerne kun solgte til organiserte, da der ikke stod noe om det på loddseklene eller det øvrige materiale. Denne beslagleggelse resulterte da i at komiteen måtte tilskrive samtlige politimestere i landet, og be om tillatelse til å selge lodder i de respektive distrikt. Det tok lang tid, men tillatelse blev gitt av alle politimestere. På grunn av disse forheftelser, kunde komiteen ikke få utsendt lodder før i august 1911, den tid da trekningen opprinnelig skulle ha foregått. Komiteen måtte derfor skrive til foreningene og forklare saken for dem.

Så kom krigen og dermed moratorium, som vi alle vet. Det var en lang tid som penger ikke sirkulerte blant folk, og det hele svart ut. Der blev søkt om utsettelse med trekningen til 1916, men allikevel blev lotteriet så og si spolert. Der blev solgt bare 60.000 lodder. Trekningen innbrakte dog kr.10.000,- i netto. En del gevinster blev ikke avhentet til den fastsatte tid, og tilfald derfor lotteriet. For å få disse gevinster solgt, fikk man i stand to basarer som innbrakte kr. 7.000,-. Alt i alt innbrakte lotteriet således kr. 17.000,-. Til lotteriets styre ansatte politimesteren i Bodø Helmer Olsen, Alfred Brandt og Marius Bendiksen.

Som man vil forstå var dette et arbeide av kjempedimensjoner som komiteen utførte helt gratis. Et arbeide som de færreste tenker over nu når huset står ferdig og omtrent gjeldfritt. Som før nevnt hadde komiteen sendt ut anbud på tegninger og beregninger til et Folkets Hus. Ingeniør Ydstie kom med et forslag som komiteen bestemte sig for. Etter innhentede anbud på bygningen kom den på kr. 30.000,- fix og ferdig, dog uten grunnmur. Komiteen bestemte sig så for å gå i gang med byggingen. Der gjenstod dog et meget viktig spørsmål, nemlig hvor huset skulle stå. Verket var uvillig til å overlate grunn, men tilbød allikevel den nuværende tomt. Menn dette protesterte Sandnes forening på, i det den mente at huset ikke måtte komme lengre fra Sandnes enn til skolen. Enkelte holdt fast på kirkebakken, andre på "Risbakken" og atter andre på den plass hvor Charlotta tennisbane nu ligger. Dette var først i krigsårene i 1914 - 1915. Mens tomtespørsmålet ble drøftet, gikk prisene hurtig op og følgelig anbyderne fra sine anbud. Følgen ble at komiteen så seg nødt til å oppgi byggingen inntil videre. Huset etter Ydsties tegninger var betydelig større og mere komfortabelt enn det nuværende Folkets Hus.

Da komiteen foreløpig oppgav byggingen, tok Sandnes forening spørsmålet om bygging i sin egen hånd og oppførte et lokale for foreningens regning i Lomibakken, der hvor nu Sandnes tennisbane ligger. Til lokale for hele befolkningen i Sulitjelma var huset for lite og lå dessuten nokså usentralt til. For Sandnes forening alene var huset for stort, og da nedgangstiden kom med innskrenkninger på alle områder, maktet ikke foreningen å få huset i stand eller å vedlikeholde det. Følgen var at huset nærmest blev en klamp om foten på Sandnes forening og til forargelse for den øvrige befolkning i Sulitjelma. Huset blev senere solgt til Høgset Ungdomslag i Misvær.

I 1924 kom vendepunktet i husspørsmålet i det generaldirektør Clas Andersson skjenket arbeiderne i Sulitjelma kr. 10.000,- i norske penger til bygging av et Folkets Hus. Nu stillet verket sig straks mere velvillig til spørsmålet og gikk med på å overlate den tomt som huset nu står på. Imidlertid var Helmer Olsen avgått ved døden. Samorganisasjonen, som da

hadde overtatt den øverste ledelse over samtlige fagforeninger innen Sulitjelma, unntatt jernbaneforeningen, fant det da nødvendig å ta komitévalget opp til fornyet behandling. Valget falt da på følgende: Alfred Brandt (formann), Bernhardt Dobak, Julius Leifseth, Hans Furnes, Hermann Hansson og Peder Høgset. Julius Leifseth ble så i komitemøte valgt til kasserer. Hans Furnes deltok i det forberedende arbeide, men ble senere opptatt på annet hold og forhindret fra å delta senere i byggeperioden. De øvrige holdt ut til huset var ferdig og ennå en god tid lengere. Som teknisk rådgiver ble antatt ingeniør K. J. Tangen. Han fikk i oppdrag å forenkle huset etter Ydsties tegning, da huset etter daværende priser ville bli altfor kostbart. Blant annet ble lengden avkortet 3 m. Likeså ble innredningen i 1.etasje og inngangene delvis forandret. Arbeidet ble så satt ut på anbud og byggmester Rognan, Bodø fikk alt trearbeid med tillegg av materialer inklusive dører, vinduer og teglmuring for kr. 60.000,-. Han utførte et samvittighetsfullt og tilfredstillende arbeide på enhver måte. Grunnmurene ble utført av folk her på stedet. Arbeidet, som er solid utført, kom på ca. kr.10.000. Lastningen av all støpesand ble utført gratis av Sjønstå Arbeiderforening. Alle benker ble arbeidet gratis av Sulitjelma Bygningsarbeiderforening, og rørleggerarbeidet av Jernarbeiderforeningen. Installasjon av elektrisk lys og varme utførte elektrikerforeningen gratis. Alle materialer ble losset gratis. Vannledningen blev lagt og gravet gratis. Alle foreninger ytet gratisarbeide, hver etter sin evne, og det må sies til komiteens ros at de var flinke til å få foreningene til å utføre gratisarbeide. De elektriske ovner blev skjenket av verket, og Sulitjelma Kooperative Selskap ga dekketøy til et beløp av kr. 4.000,-.

For å bli i stand til å dekke de store beløp ved byggeomkostningene oppnådde Samorganisasjonen gjennom overrettssakfører R. M. B. Schølberg et lån i Riksforsikringsanstalten med verket som kautionist for kr. 25.000,-. Kr. 10.000,- blev lånt i Landsorganisasjonens "Folkets Hus Fond". Kr. 6.220 blev ytet som rentefritt lån av medlemmene på 10 - kroners obligasjoner. Hertil kom så direktør Clas Anderssons gave på kr.10.000,-. Resten var så de penger lotteriet og fester hadde innbrakt, samt gaver fra forskjellige foreninger. Sceneutstyr og dekorasjoner blev levert av teatermaler Rudolf Krog, Skånevik for kr.1.700,-. Huset blev så innviet med fest 1. mai 1926. Arbeidsmannsforbundets formann, Johs. M. P. Ødegård holdt festtalen. Allerede første dag viste det sig at den anlagte kafé blev for liten til bruk ved fester, og man så sig nødt til å flytte over i de øvrige møterum. Der har det år om annet vært foretatt en del forbedringer. I 1933 blev der innredet bakeri i kjelleren og innkjøpt en ny elektrisk stekeovn i tillegg til den man hadde. Likeledes blev det gjort i stand et rom for lagring av melk og kjølekumme for den.

Til oppvarming av huset brukes elektrisitet. Der er innlagt 24 kw som fordeles til lys og varme. Dette har vist sig å være lite, og i 1934 blev der anskaffet et sentraloppvarmingsanlegg for koksforbrenning, men det brukes bare når det er høyst nødvendig.

Høsten 1926 flyttet kinematografen inn i lokalet. Samme høst blev det også startet kafé. Denne er vesentlig beregnet på å kunne tilfredstille et krav fra foreningene på fjellene så deres medlemmer kunde få anledning til å kjøpe en kopp kaffe når de var nede. Kaféen blev startet under nokså vanskelige forhold, da de nødvendige hjelpemidlet var nokså mangelfulle. Det var i en tid da det var vanskelig å få kjøpt kull og til brensel ved kaffekokning og kakebakning måtte man for en vesentlig del bruke rå bjerkeved. Dertil kom der stadig klage over for lite varme i storsalen og møterommene forøvrig. Disse mangler er blitt avhjulpet litt etter litt, så nu er man bra på vei med det materielle utstyret til tross for at enkelte gjenstår og

har vært diskutert.

Et annet viktig spørsmål som nok må taes mere alvorlig ved kafeen i nær fremtid er heldigvis ikke av noen økonomisk betydning som vil belaste utgiftssiden, men muligens kunde ha en viss betydning for inntektssiden. Jeg vil nødvendig komme inn på spørsmålet her, men husstyret har omtrent hvert år vært inne på det, og engang må det vel gå an å få en forbedring også her. Skal det lykkes gjelder det at samtlige støtter styret her.

I år er det kostet på huset omkring 9.000 kroner, og gjort forsøk på å få huset så tilfredsstillende som mulig for medlemmene. Det vil derfor være ønskelig at enhver gjør sitt for å bevare det som er gjort og at alle står sammen for å forbedre det som ennå mangler.

Sommeren 1933 var generaldirektør Clas Andersson sammen med direktør Quale innbudt til å bese huset. Generaldirektøren uttalte sin anerkjennelse om huset og henstillet til direktør Quale å vise velvilje overfor "Folkets Hus" og hjelpe til så godt så mulig for at arbeiderne kunde trives i sitt eget hus. Det som særlig gjaldt den gang, var å få installert en større transformator i Charlotta transformatorhus, så man kunde få mere strøm til oppvarming. Formannen i husstyret, Hans Furnes, takket på arbeidernes vegne generaldirektøren for den store velvilje han hadde vist for huset både ved starten og fremdeles.

Nu i dag er vel alle enige om at Folkets Hus er uunnværlig for stedet. De fleste institusjoner i Sulitjelma innstiller sig på å ha sine møter og fester der. Hornmusikk, sangkor, orkester, osv. har sine øvelser der og av og til har huset vært benyttet som rettslokale. Ja, til og med tilstillinger av mere privat art, som bryllup, barsedåp, ball og lignende blir ofte henlagt dit. Rammen om husets virksomhet er således sprengt for lenge siden, og i dag er spørsmålet om et tilbygg utsendt til de forskjellige foreninger i utredet stand. Dette er vesentlig av hensyn til idretten, men også for kafeen og scenen vil det være en stor vinning.

Dette er jo et spørsmål av stor økonomisk rekkevidde. Nu gjelder det derfor at det finnes menn med samme pågangsmot og energi som de som startet i 1913, og som ikke gav op før huset stod ferdig i 1926, ja som endog betalte sin billett for å slippe inn på festen hvor huset skulle overleveres. Huset er assurert for kr.100.000 og innboet for kr.15.000.

På mange har jo Folkets Hus virket som en rød klut på en sint okse. Naturligvis kan der vel foregå ting som kan kritiseres, men der er nok også mange ting som har sin oppdragende og oppbyggende betydning . Vi kan for eksempel bare tenke på de teatre som med års mellomrom har besøkt stedet. Også biskop Berggravs tale der den 21. september 1935, er vel en av de begivenheter som sent glemmes av de som var tilstede. Vi er alle klar over at de som bygget huset hadde tenkt sig det som et kultursentrum for stedet. Da avhenger det av at dem som benytter det oppfyller sin oppgave og sin hensikt.

Som formenn i husstyret har fungert følgende: Alfred Brandt, Hans Furnes, Julius Andersen, Hans Furnes. Disse har sikkert alltid, hver etter evner varetatt så vell befolkningens som husets interesser. Det same tror jeg nok de har gjort som har deltatt i styret ut gjennom årene, til tross for at deres arbeide har vært oppfattet høyst forskjellig, og vi håper at etterslekten vil takke dem for det.

1937

Hans Enge

© *Sulitjelma historielag*